

FEKETE BALÁZS: AZ EURÓPAI ALKOTMÁNYPREAMBULUM.
ÖSSZEHASONLÍTÓ ÉS ELMÉLETI PERSPEKTÍVÁK (BUDAPEST:
ELTE EÖTVÖS 2019) 165.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2021.3.07>

A tudatos jogalkotás évszázados (sőt évezredes!) múltjára visszatekintve szinte valamennyi jelentősebb, normatív szabályokat tartalmazó kompilációban találhatunk hosszabb vagy épp rövidebb terjedelmű, bevezető gondolatokat megfogalmazó részt. E „szerkesztési” megoldás az idők folyamán az egyetemes jogi kultúra egyik legfőbb elemévé nőtte ki magát. A preambulumok – amelyek leginkább a nagyobb jelentőségű törvényművekhez kapcsolódnak – azonban a mai mindennapi jogi praxis során sokszor avitt tradíción alapuló szószaporításnak (*díszítő szavak; lefordíthatatlan szójáték*), az online jogtárak világában gyorsan (lehetőség szerint alaposabb tanulmányozás nélkül) átpörgetendő résznek minősíthetők. Mi haszna hát a preambulumnak mint szerkezeti megoldásnak a XXI. században? Milyen különleges (vagy más szóval többlet) funkciót láthat el egy ilyen szövegrész kimondottan egy alkotmány bevezetéseként? Egy alapszabály megszövegezése során lehet-e, kell-e, s ha igen, akkor hogyan kell megalkotni a preambulumot? Van-e normatív (kötő)ereje a preambulumnak? Milyen szerepet kap egy ilyen bevezető a jogszabály interpretációjakor?

Ezekre s még számtalan más, hosszasan sorolható kérdésre kaphat választ az érdeklődő olvasó, ha kezébe veszi Fekete Balázs könyvét, amely a szerző habilitációs munkájának és alapos és kiterjedt kutatásának manifesztuma.

A mű elején Fekete máris megjegyzi: e téma kutatása – szemben a tudományos közösség *mitoszával az érdeklődés hiányát* illetően – főként az utóbbi években egyre nagyobb teret nyert. Ennek ellenére azonban a könyv hiánypótló, a hazai szakirodalom tekintetében. (41. o.) Bár a preambulumkutatások terén eddig is előfordult néhány sporadikus írás, egyetlen nagyobb terjedelmű (*monografikus igényel* írt) tanulmány kivételével¹ nincs (nem volt) ennyire részletes munka a témában, amely a legújabb kutatási módszerek és megközelítés eredményeit adná vissza. A szerző az összehasonlító vizsgálat tárgyául a kontinens alkotmányainak preambulumát választotta, vagyis többpólusú (jog)összehasonlítást végzett el, amelyet a *comparandumok* sokszínűsége jellemez.²

A legújabb megközelítésen azt értem, hogy e vizsgálódás *interdiszciplináris*. Ma már egyre inkább tapasztalható az a jelenség, hogy egy-egy téma alaposabb megismeréséhez (legalább részle-

¹ VARGA Csaba: „A preambulumok problémája és a jogalkotási gyakorlat” *Állam-és Jogtudomány* 1970/2. 249–307.

² E sokszínűség azonban nem teszi funkciótlanná vagy értelmetlenné e preambulumkutatást, hiszen a releváns összehasonlíthatóság fennáll. CSINK Lóránt: „Pragmatikus összehasonlítás: az összehasonlító módszer gyakorlatias megközelítése” in: CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs (szerk.) *Összehasonlító módszer az alkotmányjogban* (Budapest: Pázmány Press 2017) 24.

gesen) ki kell lépni az adott tudományterület határain kívülre (vagy ha úgy tetszik: túl kell lépni a korlátain), s a tudományos tézisekről sok esetben célravezetőbb *out of the box* elmélkedni. A tudományterületek ilyen „keresztelése” többek között azért előnyös, mert nem hagyja egyetlen partikuláris perspektívára (egy szakterület nézőpontjára) koncentrálni sem a szerzőt, sem az olvasót. A különféle tudományterületek szempontjaiból ötvözött munka sokkalta nagyobb keresztmetszetét képes megmutatni egy kutatás tárgyának. Ez a megközelítés a most tárgyalt kötet esetén igen markánsan jelenik meg; egyaránt teret kap itt a(z alkotmány)jog, a jogelmélet, az irodalom-, illetve a nyelvtudomány, a (nyelv)filozófia, a szociológia s egyéb, az előzőekkel összefüggő kvantitatív, kvalitatív módszer(ek). Ahogyan azonban az a címből is kitűnik, a legfontosabb – mintegy a könyv vezérmotívumaként végigvonuló – metódus a komparatív módszer. Ez az „erős” összehasonlító vonalvezetés azonban korántsem jelenti a jelenkori komparatiztika kiemelkedő kutatói – már-már autoritással bíró – elemzési szempontjainak automatikus (vagy mondhatnánk skolasztikus) átvételét. Épp ellenkezőleg. A preambulomot mint *nem ideáltipikus normaszöveget* a megszokott (jogászai) mód(ok)on nem lehet vizsgálni. A szerző a *mérsékelt kulturalizmus* segítségével (56–57. o.) a társadalmi-történelmi kontextust (főszabály szerint a preambulum keletkezésének időpontja) választja a klasszikusnak mondható funkcionális helyett. (50–51. o.) A mérsékelt kulturalizmus azonban magában rejtje az erőteljes szubjektivizmus lehetőségét is, hiszen egy nemzet történelmi időszakának általában több, egymással versen-

gő narratívája is elképzelhető. Ilyesmiről viszont a jelen esetben szó sincs. Az egyes európai preambulok elemzése során a szerző az (el)ismert történelmi tényekre és nem azok narratíváira hagyatkozik. Legalább ugyanilyen fontos sarokköve a vizsgálódásnak az *értékszociológiai módszer* is, amely a vizsgálni kívánt dokumentumok analízise során bizonyos fokú objektivitást képes biztosítani, kizárva a szerző egyéni preferenciáit. (67–68. o.) Véleményem szerint újszerű – s egyben örömteli – az (is), hogy a kutatás nem nélkülözi a jog társadalmi kontextusáról vagy az alanyok jogtudatáról³ sok esetben teljességgel hiteles bázist nyújtó *szépirodalmi műveket*, hiszen azok – ha csupán szubszidiárius jelleggel is, de – a *valóságpreferens olvasat*⁴ határai között minőségi forrást jelenthetik a jog történelmi és elméleti vizsgálatainak; *in concreto* e munkában a francia alkotmány preambuluma *nomosának*. (122–125. o.)

A vizsgált tárgykör is szélesebb, mint az első pillantásra tűnik. A szerző ugyanis – bár elsősorban az európai alkotmánypreambulok egyes vonása-

³ Pl. TÁRKÁNY-Szücs Ernő: „Népi jogtudat Tömörkény István műveiben” *Etnographia* 1970/2–4. 421–429. (a módszerről különösen: 421.).

⁴ Bővebben ld.: NAGY Tamás: „Egy arkangyal viszontagságai a szocializmusban. Hajnóczy Péter *A fűtő* című elbeszélésének egy lehetséges olvasata” in FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István – KÖNCZÖL Miklós (szerk.): *Iustitia kirándul* (Budapest: Szent István Társulat 2009) 9–10. és 14–18.; FEKETE Balázs: „Arkangyal és avantgárd. A 2000-es évek kódlogója emlékére” in FEKETE Balázs – MOLNÁR András (szerk.): *Iustitia emlékezik* (Budapest: TK JTI 2020) 51–54.; FEKETE Balázs: „A modern jog határain túl. A nép szociográfiai jogképéről” in FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István (szerk.): *Iustitia modellt áll* (Budapest: Szent István Társulat 2011) 76–78.

it, közös vagy eltérő toposzaikat veszi górcső alá – számos kis, mozaikszerű exkurzust tesz más, Európán kívüli országok (például Ausztrália, Izrael, Afganisztán vagy az amerikai kontinens egy-egy államának) alkotmányaira. Ezeket bizonyos jegyeik vagy más tulajdonságaik alapján igyekszik kategorizálni. E körben nem maradnak reflektálatlanul azon kutatók írásai sem, amelyekben alkotójuk már megkísérelt hasonló csoportképzéseket. Fontos kiemelni azt is, hogy a szerző önálló kategorizálást is végzett (elemszegény és elemgazdag preambulomok), illetőleg megalkotta az európai bevezetőkből legtöbbször előforduló *strukturális értékek* listáját, valamint azok meghatározott szempontú csoportosítását is. (70–73. o.) A téma alapos boncolgatása után végül az olvasó elé tárul a nyugat-európai és a közép-európai alkotmánypreambulomok elkülönítése és négy alapvető perspektíva (stílus, tartalom, funkció, normativitás) szerinti mátrixban való elemzése. (130–136. o.)

A „*klasszicista festmény tájképszerű háttere*” – ahogyan Fekete fogalmaz – a preambulomokból kihagyhatatlan történelmi elemek alkalmazása, s ezek feltárása. Ezen komponensek (premodern, modern, kifejezett/évszámszerű) és funkcióik (előző berendezkedéstől való elhatárol(ód)ás, történelmi kontinuitás) akár eredményesen képesek a bevezetőt egyfajta közös múlt-közös értékek alapra helyezni, már ha a szövegezés során a „célközönség” túlnyomó része számára elfogadható (vagy akár kellően neutráli) gondolatok kerülnek a szövegbe. (75–79. o.) Ugyanez a helyzet a vallási, illetve a szakrális elemekkel (*invocatio Dei, nominatio Dei*, egyéb hivatkozás) is. (80–84. o.) Ezen elemek használata

pedig már előrevetíti a kötet egy újabb nagyobb egységének tematikáját, amely a jogelmélet és a nyelvfilozófia metszéspontjában helyezkedik el.

A normativitás (jogelmélet) és az illokúció (nyelvfilozófia) fogalmak között korreláció mutatható ki, mondhatni: ugyanazon jelenség két oldaláról van szó. A preambulom, amely egyfelől köt(-het)i az államot, másrészt – szűkebb értelemben – a *mindenkori általános törvényhozás elveinek* összefoglalásként képes hatni, vajon honnan nyerheti autoritását? Szükséges-e egy más jogszabályi rendelkezés ehhez [ahogyan ez az Alaptörvény R) cikke esetén történt], vagy elegendő a megfogalmazott kötelezettség-vállalások megléte a szövegben? Ez utóbbi alatt azt kell érteni, hogy maga a textus már megfogalmazása révén is kötelező erőt nyer azáltal, hogy a megfogalmazásból következik a szöveg (megnyilatkozás) perlokúciós (az alany meggyőzése) és illokúciós (a megnyilatkozás realizálása/hatása konvencionális szabályok mentén) ereje.⁵ (86–91. o.) Szintén szorosan idekapcsolódik a *beszédaktus-elmélet* hatása: az állam ezen jogalkotási aktusa vagy annak egyes részei által olyan performatívumokat (például: ígérjük, elismerjük, vállaljuk stb.) tesz, amelyek – ideális esetben – meghatározzák későbbi aktusait. További kapcsolódó, bár már inkább az irodalomtudományok terrénumát (is) evokáló vizsgálódási pont az *intertextualitás*. A szövegközöttségnek, illetve a szövegkapcsolatoknak ugyanis rendki-

⁵ A preambulumban fogalt kötelezettségvállaló aktusok olyannyira erős hatást tudnak kifejteni, hogy az alkotmányban nem nevesített jogi dokumentumokat is az alkotmányjogi gyakorlat részévé is tehetik; ld.: Franciaország esetében. (100. o.)

vül jelentős szerep jut egy-egy alapnorma elé íródott bevezetőben. Ez az egyszerű, szó szerinti idézéstől akár addig is terjedhet, hogy az alkotmány és más közjogi dokumentumok egy szöveguniverzumot kezdenek alkotni (*hipertextualitás*). (115–125. o.) Az *architextuális* („műfaji kötöttség”) szempontú elemzés révén a szerző arra a fontos megállapításra mutat rá, hogy a bevezető szövegeknek nem léteik egységes, európai közös architextusa (*kánon*), ahogyan egységes szisztémája sem. (111, 125–127. o.) Ugyanakkor mégis formálódóban van egy európai *konvergencia* e szövegek kapcsán. (141–148. o.) Ennek kapcsán persze felvethetjük a klasszikus wittgensteini kérdést: hány állítás (értsd: egymáshoz konvergáló toposz) halmozva vezet el egy absztraktabb elméletig (egységes gyakorlatig)? Erre a kérdésre nagy valószínűséggel még nem a közeljövőben születik adekvát válasz.

E kötetnek – viszonylag kis terjedelmével ellentétben – alighanem egyik legfontosabb része a Nemzeti Hitvallással, közelebbről annak normativitásával foglalkozik. Kevés olyan, sokat vitatott témája van ma a magyar jogtudománynak (a *iurisprudentia* határain kívül és belül), mint a Hitvallás. Sok esetben nem csupán normatív ereje, de létjogosultsága is megkérdőjeleződik. „[...] *vármegye, ispán, [H]itvallás, ennek így semmi köze a tradícióhoz vagy mondjuk a nemzet múltjának tiszteletéhez, ez csak dagály és fuszekli, olyan, mint az étlapon a tikmony, miközben a konyhában a mangalica-levespor az úr.*”⁶ Ez a kétségtelenül frappáns hasonlat azonban – mint általában a *fekete-fehér, igen-*

nem relációban érvelő megállapítások – leegyszerűsítő jellege miatt nehezen védhető argumentáció. Mégis szándékosan választottam ki ezt az idézetet, hiszen a sorok mögött tulajdonképpen az húzódik meg, hogy a Hitvallásnak a mindennapok gyakorlatához nincs köze. Ez a gondolat pedig nagyszerűen előírnyozza azt a *questio*-t, amellyel e fejezet foglalkozik. Ugyanis az a tény önmagában még nem alapozza meg a magyar preambulum normativitását, hogy az R) cikk azt kifejezetten deklarálja, hiszen a másik oldalon a jogalkalmazásnak is át kellene ültetnie a Hitvallásra való hivatkozást mindennapi rutinjába, ám ez a szerző szerint még várat magára. Ez a *szöveg terminusainak politikai-ideológiai küldetéséből (is) következik*. (105. o.) Leegyszerűsítve, jogi szempontból megvan e preambulum normatív jellege, ám a textus illokúciós ereje (még) gyenge.⁷ (105. o.) Véleményem szerint az utóbbi időkben, az Alaptörvény legitimitásáról folyó szakmai párbeszédben a Hitvallással kapcsolatos diskurzus egyik sarokpontja lehet ez az elemzés.

Utolsó lépésként nem marad más hátra, mint az, hogy összegezzem gondolataimat. Újszerű megoldás az, hogy a bevezetés után következő metodológiai alapvetések és az ezek alapján kapott eredmények szerkezetileg nem mindig válnak külön. Ez annak köszönhető, hogy a szerző nagyobb tudományterületi bontásban (összehasonlító elemzés, jogelméleti elemzés) tárgyalja mind a választott módszereket, mind az eredményeket. Külön fejezetet szentel az öt megelőző kutatásoknak, azok tanulsá-

⁶ ESTERHÁZY Péter: „Ujigya (2)” *Élet és Irodalom* 2011/13. 3.

⁷ A Nemzeti Hitvallás e kérdéseiről ld.: BERKES Lilla – FEKETE Balázs: „Nemzeti Hitvallás: csupán díszítő szavak?” *Közjogi Szemle* 2017/1. 15–25.

gainak. Fekete Balázs e valóban hiánypótló, alapos és sokszínű módszertannal kutatott és megírt kötetének számos, ám korántsem valamennyi aspektusát igyekeztem recenziómban felvillantani. A teljes kép megismeréséhez azonban akár az ebben az írásban említett, akár (és főleg) a kihagyott rész(let)ek elengedhetetlenek, ezért a jog- és társadalomtudományok művelői minden bizonnyal

haszonnal forgatják (majd) e kötetet. Ez a könyv (mint ahogyan persze témája is) ugyanis érdemi és érdemes (sőt szükséges!) szakmai reflexiókra tarthat számot, hiszen vizsgált tárgyai azon szövegtek, amelyeknek megalkotói azok szavaiba és mondataiba egy-egy nemzet történetét, kultúráját s értékeit zárták.

*Sallai Balázs***

* Joghallgató, DE ÁJK, 4028 Debrecen, Kassai út 26. E-mail: sallaibalazs1998@gmail.com.